

ÖMER ÖZCAN¹

AZERBAIJAN SİYASİ ÖNDERLERİNDEN MİR YAKUP MEHDİYEV

Anahtar kelimeler: Mir Yakup Mehdiyev, Azerbaycan, Paris Barış Konferansı, Azerbaycan Milli Merkezi, Promete, İstanbul

GİRİŞ

1918-1920 tarihleri arasında varlığını sürdüren Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tanınmış siyasetçilerinden biri de Mir Mehdiyev Mir Yakup Mir Abdülaziz oğlu'dur. Siyasi faaliyeti az çok bilinmekle birlikte hakkındaki biyografi bilgileri sınırlı olup, Azerbaycan siyasi tarihi hakkındaki belli başlı araştırma eserlerinde ve ansiklopedilerde bulunan bazı kayıtlar yanlışır.

Mehdiyev 1891'de Bakü'nün Hırdalan kasabasında doğmuştur. 1909'da Moskova Ticaret Enstitüsü'nü² bitirmiş, Petersburg Politeknik Enstitüsü'nün İktisat Fakültesi'nde öğrenimine devam etmiştir. 1913'de Kiev'de gizli olarak yapılan Rusyalı Müslüman öğrenciler toplantısına iştirak etmesinden dolayı bir süre hapsedilip vaktinde okula dönemediğinden kaydı silinmiştir. Bir süre sonra yeniden kabul edildiği okulunu 1915'te bitirmiştir (6, s. 45). Öğrenimini sürdürmek üzere bir süre Almanya'da Bonn şehrinde bulunmuştur. Azerbaycan Sulh Heyeti mensubu olarak Fransa'da bulunduğu dönemde ülkenin güney-batısında Akdeniz kıyı şeridinin 10 km. içerisindeki tarihi Montpellier Üniversitesi'nde Hukuk Doktorası yapmıştır (28, s. 76). İlk sayısı Almanya'da 1.10.1932'de çıkan İstiklâl gazetesindeki yazısında akademik unvanını kullandığına göre doktorasını bu yıl veya kısa bir süre önce tamamlamış olması gerekiyor.

SİYASİ FAALİYETİ

Azerbaycan'da Difai Partisi'nin dağılmasından sonra meydana gelen siyasi boşluğu

doldurmak üzere kurulan Müsavat Partisi bünyesinde farklı fikir akımlarına mensup çok sayıda siyasetçiyi barındırmıştır. Müsavat Partisi'nin Ekim 1917'deki kongresinde yapılan program değişikliği ile İslamcılıktan Milliyetçiliğe geçilmiş olmakla birlikte hiçbir vakit İslamcılık fikrinden uzaklaşmamıştır (2, s. 35). 1917 Nisan ayında yapılan Kafkas İslam Kurultayı ile İslamcılık güçlenmiş, Bakü Müslüman İçtimai Teşkilatları Komitesi'nin faaliyetleriyle daha da etkinlik kazanmıştır (2, s.37). Bu gelişmelere paralel olarak 1917 yazında Rusya Müslümanlık Fırkası'nın teşkilat komitesi teşkil edilmiştir (2, s.38). Fırka teşkilatçılarının sosyal menşeleri gözden geçirildiğinde din adamlarının çoğunluğu sağlayacak sayıda bulunmadıkları görülmektedir (2, s. 38-39). Bunlar arasında bulunan pedagog Sultan Mecid Ganizade ilerici bir şahsiyettir. Partinin kurulması safhasında özel gayret sarfeden kişilerden biri de genç yaşta olmasına rağmen Azerbaycan cemiyet hayatında iyi tanınan Mir Yakup Mehdiyev'dir. Köylüler Birliği'nin ve Bakü Müslüman İçtimai Teşkilatlar Şurası'nın Başkan Yardımcılığı vazifelerindeki çalışmaları ona teşkilatçılık şöhreti kazandırmıştı (2, s.39).

1917 yazında kurulan Rusya'da Müslümanlık Fırkası kısa zamanda siyaset sahnesinin önemli kurumlarından biri haline gelmiştir. Parti Azerbaycan'da İslamcı görüşlere sahip diğer kişi ve kuruluşlarla bir çatı altında toplanmaya gayret gösterdi. 1918 Ocak ayında Gence'de faaliyette bulunan İttihad-ı İslam Cemiyeti ile birleşerek İttihad-ı İslam Rusya'da Müslümanlık Partisi adını aldı.

Rusya'da Çarlık yönetiminin devrilmesi, kurulan hükümetlerin başarılı olamaması üzerine Bolşevikler Ocak 1918 başlarında Duma'yı dağıtarak komünist diktatörlüğü ilan etmişlerdir. Tiflis'te Duma'da bulunan Kafkasyalı

¹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu emekli üyesi.

² Azerbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası, II Cilt, Bakı, 2005, s.177'de Gümrü Ticaret Mektebi'ni bitirdiği belirtilmiştir.

PARİS BARİŞ KONFERANSI HEYETİ'NDEKİ FAALİYETİ

Yeni teşkil edilen Azerbaycan hükümeti 28 Aralık 1918'de Paris Barış Konferansı görüşmelerine gönderilecek heyet üyelerini seçmiştir. Ali Merdan Topçubaşı başkanlığındaki heyette Mehdiyev müşavir olarak yer aldı (3, s.318). 1919 Ocak başlarında delegasyon mensuplarının diplomatik pasaportları Fransızca ve Osmanlıca hazırlanmıştır. Topçubaşı ile buluşmak üzere 9.1.1919'da yola çıkan heyet üyeleri 20 Ocak'ta İstanbul'a geldiler. 22 Ocak'ta Pera Palas'ta Topçubaşı'nın odasında yapılan toplantıda üye ve müşavirler arasında siyasi ve milli, mali, informasyon ve propaganda konularına göre görev taksimi yapıldı. Mehdiyev mali konularda çalışacak ayrıca heyet harcamalarına nezaret edecekti. İstanbul'daki işgal kuvvetleri yetkililerinin heyete Fransa vizesi vermekte güçlük çıkartmalarından dolayı ancak 22 Nisan'da İstanbul'dan ayrılabilirler. Deniz yoluyla Napoli üzerinden 7 Mayıs'ta Paris'e ulaştılar ve 12 Mayıs'tan itibaren çalışmaya başladılar. Başta Ali Merdan Topçubaşı olmak üzere heyet mensupları ikili temaslar, neşrettikleri risaleler ile Azerbaycan'ın siyasi vaziyetini komşu Kafkas devletleri ile, bilhassa Ermenilerle ilişkilerini anlatmaya çalıştılar. Gürcü temsilciler en donanımlı, Avrupa siyaset sahnesinde çok yakın dostlara sahip diplomatlardı. Ermeniler başta Amerika'nın ve diğer batılı devletlerin himayesine mazhar olmuştu. Heyetin ilk başarısı temsilci heyetlerle görüşmeye Amerika Cumhurbaşkanı Wilson tarafından 28 Mayıs 1919'da öğleden sonra kabul edilerek meselelerini anlatma fırsatı bulmalarındır (4, s.195). Bu çalışmaların semeresi görülmüş, 11 Ocak 1920'de Azerbaycan ve Gürcistan hükümetleri birlikte de fakto seviyesinde tanınmıştır. Durumdan resmen haberdar edilen Amerika bu tanımayı Rusya'nın parçalanmasının başlangıcı olarak kabul etmiştir. Bu iki devletin tanınmasında Sovyet ordularının Kafkasya'da hızla ilerlemesinin de tesiri olmuştur. Tanınmadan sonra bazı Avrupa devletleri Bakü'de diplomatik temsilcilikler açmaya başlamışlardır.

Paris Barış Konferansı yüksek şurasının Şubat-Mart 1920'de yapacağı toplantıya katılmak üzere Topçubaşı Mir Yakup Mehdiyev ile birlikte 24 Şubat'ta Londra'ya gitti. Azerbaycan Başkanı ve Hariciye Bakanı düzenledikleri resmi bir belge ile Topçubaşı'yı İngiliz hükümeti ile yapacağı görüşmelerde yetkilendirmiştir (4, s.439). Londra'da Savoy Oteli'nde 13.3.1920'de Ankara Hükümeti'nin Hariciye Bakanı Bekir Sami Bey ile Topçubaşı ve Mehdiyev bir görüşme yaptılar. Topçubaşı, Bekir Sami Bey'den ve Ankara Hükümeti'nden Gürcistan ile iyi ilişkiler kurulmasını talep etmiştir (5, s.100). Londra Konferansı'nda yeni tanınan devletlere Sovyet Rusya ile sağlıklı ilişkiler kurmaları tavsiye edildi. Mehdiyev, 1922'de Londra'da heyetin temsilci vekili olarak bir süre görev yapmış, İngiltere Hariciye Bakanlığı yetkilileri ile görüşmelerde bulunmuştur (5, s.145).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sıradaki hedefi yeni kurulan Milletler Cemiyeti'ne üye olmaktır. Başbakan ve Hariciye Nazırı 26.3.1920 tarihinde resmi bir belge ile Topçubaşı, Mehdiyev, Ekber ağa Şeyhülislamov, Mehmet Meherremov, Ceyhun Hacibeyli'yi Milletler Cemiyeti'ne üye olmak, Versay Yüksek Şurası nezdinde temsil etmek, Avrupa ülkeleri ile siyasi, iktisadi ve mali konularda görüşmeler yapmak, anlaşmalar imzalamak, Cumhuriyeti Avrupa devletleri ile yapılacak görüşmelerde temsil etmek üzere yetkilendirmiştir (3, s.463). Bu yetki belgesinin alınmasından sonra Topçubaşı 1 Kasım 1920'de Milletler Cemiyeti'nin Genel Sekreterliğine Azerbaycan'ın katılma başvurusunun, Cenevre'de 15 Kasım 1920'de müzakeredileceği toplantıya Mehdiyev'in katılma arzusunda olduğunu bildirdi. Cemiyet, Mehdiyev'in toplantıya katılmasını kabul etmediği gibi heyetin hazırladığı memorandumu dikkate almayarak Azerbaycan'ın müracaatını reddetti.

Avrupa'daki 29 ülkenin iştiraki ile toplantı 10.4.1922'de Cenova'da İtalyan Başbakanı Luici Faktö'nün başkanlığında açıldı. Konferans gündemi yabancıların Rusya'da bıraktıkları mülkler ve Çarlık yönetiminin bıraktığı dış borçlar konularının görüşülmesi olmakla birlikte, önemli diğer bir husus Bakü petroleri imtiyazının açıklığa kavuşturulması idi.

Amerikan ve İngiliz petrol şirketleri imtiyaz rekabeti yapıyorlardı. Toplantıya Azerbaycan adına iki ayrı delegasyon iştirak edecekti: Topçubaşı ile Neriman Nerimanov başkanlığında Bolşevikler. Gündemdeki önceliklerden biri Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan temsilcilerinin konferansa kabul taleplerinin çözümlenmesi idi. Azerbaycan'ı Ali Merdan Topçubaşı, Mir Yakup Mehdiyev ile Mehmet Meherremov temsil ediyordu. 19 Mayıs'ta konferans netice alınmadan dağıldı. 31 Mayıs'ta İstanbul'dan gelen Mustafa Vekilli'nin iştiraki ile Paris'te bulunan heyet mensupları toplandılar. Mehmet Emin Resulzade'nin henüz Sovyetlerden gizlice çıkmasından önce Vekilli, Paris ve İstanbul'da bulunan siyasi muhacirlerin birlikte çalışma programı ve iş bölümü yaparak, Türkiye'yi öne çıkaracak şekilde hareket etmeleri gerektiğini vurguladı. Topçubaşı, hariçte hukuki olarak temsil yetkisini sadece kendi heyetinde gördüğü için bu teklife sıcak bakmadı. Mehdiyev toplantıda, geçen hükümet Türklere anlaşma yapması idi şimdiki duruma düşülmeyeceğini belirtmiştir (3, s.502).

Mehdiyev, hastalığı sebebiyle doktorların tavsiyesi üzerine güneyde mutedil bir iklimde ikamet etmek mecburiyetinde kaldığından 4 yıldır bilfiil Heyet-i Murahhasadan ayrıldığını Yeni Kafkasya dergisi idaresine gönderdiği 27.3.1926 tarihli mektubunda açıklamıştır (27, s.16). Bu hastalığı uzun süre çektiği astım olmalıdır.

Mir Yakup Bey, Milletler Cemiyeti'ne Azerbaycan Heyeti Reis Vekili olarak 8.9.1929'da Abbas Atamalıbeyov ile bir nota göndererek Azerbaycan Cumhuriyetinin kuruluşu ve Sovyet egemenliğine geçişi anlatmıştır. Mehmet Meherremov Cenevre'ye gönderilerek verilen notanın teksir edilmiş metni toplantıda cemiyet azalarına, gazetecilere dağıtılmış ve üyelerle ikili görüşmeler yapılmıştır (8, s.321-322). Mir Yakup ve Abbas Atamalıbeyov, Azerbaycan halkının maruz kaldığı felaket münasibetiyle 9 Mayıs 1930'da Cemiyet-i Akvam'a bir muhtıra sundular (7, s.357-358). Azerbaycan Sulh Heyeti üyeleri olarak Mir Yakup ve Abbas Atamalıbeyov 10 Eylül 1930'da Azerbaycanlıların ağır vaziyeti ve

rejime tahammül edemeyerek memleketlerini terk ederek muhacerete düşenlerin durumu hakkında Cemiyet-i Akvam'a bir muhtıra sundular (10, s.370-372; 31, s. 7-8).

PROMETE CEPHESİNDEKİ FAALİYETİ

1926'da Paris'te Kafkas İstiklal Komitesi'nin organı olarak "Promete" dergisi neşre başladı. Derginin redaktörü Gürcü siyasetçi M.Georges Qwazawa idi. Mehdiyev, yazı kurulu üyeleri arasında yer almıştı. 1926-1928 arası Paris ile İstanbul arasında Azerbaycan'ı temsil hususunda münakaşaların kızıştığı dönemdir. Heyet üyelerinden Mehdiyev ve Ekber ağa Şeyhülislamov toplantılara iştirak etmiyorlardı. Mehdiyev'in sağlık problemleri ortaya çıkmıştı.

Promete önderleri Polonyalı politikacıların yönlendirmesiyle 26 Nisan 1927'de Müsavat Partisi mensupları ile diğer siyasi partiler ve tarafsız Azerbaycanlıların üye olduğu Azerbaycan Milli Merkezi'ni teşkil etmişlerdir. Odlar Yurdu araştırması neşredilinceye kadar bu Merkezin 1924'te kurulduğu biliniyordu. Topçubaşı Milli Merkez Başkanı, Mehmet Emin Resulzade Genel Sekreteri, Abdülali Emircan veznedar, Mehdiyev, Mustafa Vekilli, Halil Hasmammedov, E.Şeyhülislamov ve Şefi Rüstembeyli üye olarak görev aldılar (5, s.220-221). Resulzade, Topçubaşı'nın gelecekte Azerbaycan Milli Merkezi'nin yönetimini tamamen eline almak istemesinden rahatsızlık duyarak çözüm aramaya başladı. Görüşmelerden sonra Haziran 1928'de Milli Merkezin üye yapısı değişti. Resulzade Başkan, Emircan veznedar, Topçubaşı, Mehdiyev, Meherremov, Hasmammedov, Vekilli, Şeyhülislamov üye oldular (5, s.255). Mehdiyev'in, gerek Heyet, gerekse Milli Merkez içinde bağımsız hareket ettiği, kimsenin etkisi altına girmediği anlaşılıyor. Gerektiğinde Topçubaşı'ndan farklı düşündüğünü ifade etmiştir (5, s. 258, 274).

Resulzade, 1930 başında anlaşmazlık konularını görüşmek üzere önce Varşova'ya, daha sonra Paris'e geldi. Milli Merkez yetkisini kullanarak fazla anlaşmadığı Topçubaşı'nın yerine Mehdiyev'i heyet başkanı olarak görevlen-

dirdi (5, s.270). Resulzade, Türkiye'ye dönüş vizesi alamadığı için 1939 yılına kadar ağırlıklı olarak Varşova'da kaldı, arada toplantılar vesilesiyle, geldiği Paris'te kısa sürelerle yaşadı.

Alman banker Raymond Dammann, Sabıncu bölgesinde bir miktar arazinin kiralanması hususunda Azerbaycan Petrol Sanayicileri Birliği ve heyet üyeleri ile bir mukavele imzalamıştı. Mukaveleye göre verilen 1 milyon frank Azerbaycan tarafından bölüştüldü. Bu paranın paylaşılmasından, araya İstanbul'daki Müsavatçıların girmesinden sonra Mehdiyev, Topçubaşı ile soğuk olan ilişkisini düzelterek onunla birlikte hareket etmeye başladı (3, s.535).

1928'de Azerbaycan muhaceretinde ağırlık merkezi Azerbaycan Milli Merkezi'ne geçmişti. Kasım 1928'de Milli Merkez üyeleri arasında yapılan değişikliğe Topçubaşı, Mehdiyev ve Şeyhülislamov müşterek imzaladıkları, Resulzade ve Halil Hasmemmedov'a gönderdikleri 4.12.1928 tarihli mektupla itiraz etmişlerdir (3, s.539). Mehdiyev, Paris'te Promete mecmuası idarehanesinde 'Milli hareketler ve milliyet meselesi' konulu bir konferans vermiştir (13, s.4). Konferanslarına devam etmiş, Paris'te Kafkasya'yı Öğrenme Cemiyeti tarafından tertip olunan bir toplantıda 'Klasik Azerbaycan Edebiyatı' hakkında konuşmuştur (14, s.4).

Paris heyeti içinde birlik giderek bozulmuş ve Topçubaşı ile Hacıbeyli'ye karşı diğerleri beraber hareket etmeye başlamışlardır. Topçubaşı'nın rahatsızlığı sebebiyle izinli olduğu sürede heyet başkanlığına Mehdiyev vekalet etmiştir.

27 Ocak 1934'te Paris'te Rusya muhacirlerinin büyük bir toplantısı oldu. Bu toplantıda Mehdiyev 'Bejnemilel Durum ve SSCB'de Milli Mesele' başlıklı bir konuşma yapmıştır. Konuşmaya Rus monarşistleri itiraz etmişler (3, s. 553-554)¹. Polonya, Promete teşkilatını güçlendirmek ve Paris'teki muhacirleri birleştirmek gayesiyle 10 Mayıs 1934'te Kafkas, Türkistan ve Ukrayna Halklarının Dostluk Komitesi'ni kurdu. Komiteye başkan Ukraynalı A.Şulgin, Azerbaycan'dan Abbas Atamalıbeyov genel sekreter, üyeliklere Mehdiyev,

Gürcisan'dan A.Çxengeli, Kuzey Kafkasya'dan İbrahim Çulik, Türkistan'dan Mustafa Çokayoğlu, İ.Kosenko seçildiler (5, s. 317). Uzun müzakerelerden sonra 14 Temmuz 1934'te Ermenilerin dışında Kafkas Konfederasyonu Paketi imzalandı. 6 Ağustos 1934'te Paketi imzalayan milli komitelerin adına Mehdiyev, Çxenkeli ve Mehmet Girey Sunş Fransa Dışişleri Bakanlığı'na hürriyet ve bağımsızlıklar uğruna mücadele eden Kafkas halklarının bu gayelerine ulaşmak için kuvvetlerini birleştirdiklerini bildirmişlerdir (3, s.555; 5, s. 295).

Briüksel'de 14-16 Ocak, 23 Şubat 1935 tarihlerinde yapılan Promete cephesine mensup Kafkas teşkilatlarının toplantısına Azerbaycan adına Resulzade, Mehdiyev, Meherremov, Atamalıbeyov ve Ali Ekber Topçubaşı katıldılar. Kafkas İstiklal Komitesi'nin adı Kafkas Konfederasyonu Şurası olarak değiştirildi (5, s. 296). 1934 yazında Varşova'da yapılan toplantıda Azerbaycan Milli Merkezi'nin yapısı yeniden değişti. Resulzade Başkan, Mehdiyev, Vekilli, Meherremov, Atamalıbeyov, Cihangir Kazım bey, Ahmet Caferoğlu üye olarak görev aldılar. Türkiye, Fransa ve Polonya'da yaşayan üyelerin karar almak üzere bir araya gelmeleri güç olduğundan Resulzade, Mehdiyev ve Vekilli yetkili İcra Komitesini teşkil ettiler (5, s.307). Mehdiyev, hukukçu kariyeriyle idaresinde bulunduğu kurumların şahısların tekeline girmekten müştereken yönetilmesine özen göstermiştir. Milli Merkez faaliyetinin merkezileştirilmesi ve Resulzade'nin kayıtsız yönetim anlayışının asgariye indirilmesine destek olmuştur. Siyasi muhaceretin tarihini yazanlar Mehdiyev'in şahsi çıkarlarından çok milli menfaatleri üstün tutan bir karakter yapısına sahip olduğu hususunda birleşmişlerdir (5, s.314).

Firdevsi'nin doğumunun 1000. yılı münasebetiyle Şubat 1935 başlarında Paris'te Sosyete Savan salonunda Kafkasya'yı Öğrenme Cemiyeti'nin teşebbüsü ile Mir Yakup 'Firdevsi ve Yaraticılığı' mevzuunda bir konferans vermiştir (9, s. 118). Kafkasya, Türkistan ve Ukrayna Dostluk Cemiyeti'nin 20.5.1935'te Paris'te Mutalite salonunda Mareşal Pilsudski için düzenlediği toplantıda Cemiyet idare heyeti üyesi olan Dr. Mir Yakup da bir konuşma

¹ Bu konuşmanın metni *İstiklal* gazetesinde tefrika halinde neşredilmiştir.

yapmıştır (15, s.211). Aynı Cemiyet namına 1936 Nisan başlarında 'Asya Meseleleri' konulu bir konferans daha vermiştir (17, s.513). Sovyet Rusya'nın Milletler Cemiyeti'ne üye kabul edilmesi safhasında bazı tartışmalar olmuştur. Sovyetlerin cemiyete üye olarak kabul edilmesinin 1. yılında Promete cephesine üye grupların temsilcileri ilk toplantıda okunmak üzere ortak bir protesto notası verdiler. Notayı Mir Yakup, Tausultan Şakman, S.Çenkeli, Mustafa Çokayoğlu, A.Şulgin imzaladılar (16, s.327-329).

Mir Yakub'un, Türkiye'de haberleştiği nadir insanlardan biri olan Cafer Seydahmet Kırimer'e yazdığı mektuplardan bazılarını görme imkanımız oldu. Kırimer, siyasi muhaceret konusunda düşüncelerine Türk devlet yetkililerinin değer verdiği bir isimdir. Mehdiyev 26.11.1936 tarihli mektubunda, tam adını yazmadığı ama bünyesinde siyasi muhacirleri toplayan bir teşkilatın şubeleri konusunda arkadaşları ile Kırimer'den farklı düşündüklerini, adem-i merkeziet taraftarı olduklarını beyan ediyor. Mektubun başka bir paragrafında Kafkasya, Türkistan ve Ukrayna Dostluk Cemiyeti hakkında bilgi vermiştir. Verdiği başka bir bilgiye göre Paris'te ayrı bir Promete teşkilatı kurulması gündeme gelmiştir. Bu düşünce Kafkasyalılardan gelmiş, mutasavver teşkilatın statüsü tartışılmıştır. 1934'te imzalanan Kafkasya Konfederasyonu anlaşmasına göre taraflardan biri dışarıdan başka bir ülke ile anlaşma imzalarlarken diğerlerinin iznini almak mecburiyetinde idi. Mir Yakup bu hususu Kırimer'e hatırlatıyor. Kırimer'e, Emel ve Yana Milli Yol'un kendisinden bahsederken 'Azerbaycanlı Mir Yakup' olarak zikrettiklerini, başka bir tıtr bulamadıklarından ve çıkardığı risale hakkında kısa bir tanıtma yazısı neşredilmemesinden şikayetçi olmuştur.

Promete cephesinde yer alan Sovyet mahkumu milletler müşterek düşmana karşı işbirliği yapmakla birlikte aralarında çeşitli sebeplerden dolayı umumiyetle gizli ama gerektiğinde açığa çıkan rekabet ve anlaşmazlık konuları mevcuttu. En başta dini farklılık yanında komşuluktan, hakimiyet sahası meselesinden zıtlıklar vardı. Said Şamil bir mektubunda Kuzey Kafkasya-

lıların güçlenmesinin oldum olası Gürcülerin işine gelmediğini, kendisini kösteklemek üzere Azerilerin Gürcülerle işbirliği yaptıklarını belirtmişti (25, s.51). Promete'nin merkezinde her grubun ikişer aslı üye ile temsil edilmesine rağmen yönetim kadrolarının tepe noktaları çoğunlukla Gürcü ve Ukraynalı liderlerden müteşekkil idi (18, s.51). Örnekleri çoğaltılabilecek konular üzerine belkide Türkiye'nin yönlendirmesi sonucu Promete mensubu Türk gruplarının temsilcileri 17-26 Nisan 1936 tarihleri arasında Paris'te yaptıkları toplantıda teşkilat içinde ayrı bir cephe birliği tesisine karar vermişlerdir.¹ Toplantının sonunda düzenlenen metinde cephe birliğinin kuruluşu gerekçesi açıklandıktan sonra belirlenen çalışma usulü açıklanmıştır. Toplantı zaptını imzalayanlar arasında Mir Yakup Mehdiyev de bulunmaktadır (22, s.36-42).

Toplantıya Azerbaycan'dan Resulzade, Vekilli, Mehdiyev iştirak etmişlerdir. Bu iki isim genellikle Resulzade'ye muhalefet etmişlerdir. Mustafa Vekilli, Ankara'dan Cafer Seydahmet Kırimer'e yazdığı 22.5.1937 tarihli mektubunda Paris ve Varşova'da haber sormakta, inzivaya çekilmek üzere gideceği Amasya'daki adresini bildirmektedir. Bir müddet sonra Kırimer'in ısrarı üzerine Vekilli'nin Promete ve Türk İlleri Cephesi çalışmalarına katılmak üzere tekrar Avrupa'ya döndüğü, ona Berlin'den yazdığı 17.10.1937 tarihli sitem dolu mektubundan anlaşılmaktadır. Resulzade'ye karşı yürüttükleri müşterek muhalefette işbirliği yaptığı Mir Yakup ile taktik bakımından yollarının ayrıldığı, Kırimer'e Paris'ten yazdığı 3.2.1938 tarihli mektubundaki ifadelerden öğrenilmektedir.

Promete Cephesi yönetiminin her yılbaşında yaptığı toplantılarda giden yılın değerlendirilmesinin yapılarak bazı kararlar alması, içinde bulunulan yılla ilgili faaliyet programı hazırlanması ve bunların tutanak halinde üye gruplara gönderilmesi gelenek haline gelmiştir.

¹ Bu harekete iştirak eden önderlerin yazıları, hatıraları ve konu ile ilgili literatürde Türk Birliği hakkında Ali Akış'ın bir değinmesi dışında bilgi bulunmamaktadır. (Ali Akış, Türk Dünyası'nın Üç Büyük Kaybı: Sadık Ahmet, İsaYusuf Alptekin ve Müstecip Ülküsal, Kırım, Sayı 14, Ocak-Şubat-Mart 1996, s.2).

Arşivimizde bulunan 1937 yılı toplantı tutanaklarında yönetim şemasında Mir Yakup üye olarak yer almaktadır (21, s.12).

Kafkas Konfederasyonu Şurası'nın 7 Nisan 1936'da yapılan toplantısında Mehdiyev'in tekli ile bir temsilcinin gayri resmi olarak Bolşevizm ve Rusya ile mücadele eden milletlerarası teşkilat ve devletlerin siyasi daireleri ile görüşmeler yapmak üzere Almanya'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu kararı Polonyalılar da desteklediler. Çünkü onlar Rusya'ya karşı Alman-Polonya cephesinin teşkil edilmesine düşünyorlardı (5, s.319). 1938'den itibaren Varşova'da bulunan Resulzade, Kafkas Konfederasyonu Şurası toplantılarında Azerbaycan'ı temsil yetkisini Mehdiyev'e verdi. Eylül 1938'de bu Şuranın Said Şamil'in başkanlığını yaptığı Kuzey Kafkasya temsilcileri arasında Lazar Biçerahov'un¹ dahil edilmesine Resulzade şiddetle muhalefet etti. Mehdiyev'in bu konuda itirazının olup olmadığını bilmiyoruz. Mir Yakup, Kırmır'e yazdığı 8.11.1938 tarihli mektubunda bu hususta bazı açıklamalarda bulunmuştur. Mektupta Said Şamil'in adı S. olarak yazmıştır. Şamil'in bu tartışmada kurduğu birliğin zayıf tarafının Lazar Biçerahov'u işe dahil etmesinin olduğunu, bu konuda Şamil'in başının ağrıyacağını, bu hususta Şamil'i uyarmasını, Azerbaycanlıların işleri konusunda Doktorla görüşüp vaziyeti anlatmasını istemiştir. Doktor, Resulzade'nin İstanbul'da yaşayan muhalifi Dr. Hüsrev Sultanov olmalıdır. Biçerahov konusunda itirazı reddedilen Resulzade 10 Mayıs 1939'da Şura'nın başkanlığına bir mektup yazarak ısrarını sürdürdü ise de

¹ Lazar Biçerahov (1882-1952), Oset subay ve siyaset adamıdır. Çarlık döneminde muhtelif görevlerde bulundu. Çarlığın yıkılmasından sonra gönüllü kuvvet oluşturarak İngiliz birliği ile birlikte Osmanlı ordularına karşı harekate katıldı. Temmuz-Ağustos 1918'de Komünist-Taşnak-Meşevik ittifakıyla kurulan hükümetin görevlisi olarak emrindeki Kazak birliği ile Baku'da Müslüman ahaliye karşı silah kullanarak kan döktü. Kafkasya'daki mücadelelerde ve muhaceret döneminde yönünü kesin olarak belirlemediğinden kendisine güven duyulmadı; bk. Sefer E. Berzeg, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti (1917-1922), III. Cilt, İstanbul, 2006, s.244-245; P.Kotsef, Yakın Tarihten Sahifeler: Musnana General Lazar Biçerahov'un Azerbaycan'da Yaptıkları-1, Azeri Türk, Sayı 28-29, Kasım 1929, s.2-4.

Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı başladığı için netice alamadı (5, s.337).

II. Dünya Savaşı'nın başlaması Polonya'nın daha başta savaş dışı kalmasından sonra Azerbaycanlı siyasi muhacirler birbirleriyle iletişim imkanını kaybettiler. Paris'te Mehdiyev'in başkanlığında Azerbaycan Milli Komitesi teşkil edildi. 12 Eylül 1939'da Azerbaycan Sulh Heyeti'nin başkanı olarak hususi bir nota ile Fransa Hariciye Bakanı'na müracaat ederek ülkede yaşayan Azerbaycanlı muhacirlerin Rus göçmeni nitelendirilerek askere çağrılmasından duyulan rahatsızlığı aktardı (5, s. 343). Eylül 1939 sonlarından itibaren sürgündeki Polonya hükümeti Paris'te karargâh kurmuştu. Mehdiyev 26 Ocak 1940'ta Fransız makamlarına resmi bir yazı gönderdi.

Mehdiyev, 1939-1940 yıllarında Avrupa'daki Azerbaycan siyasi muhaceretinin önderliğini sürdürdü. Resulzade pasaportu olmadığı için Türkiye'ye kabul edilmemiş, hükümetin bilgisi dahilinde bütün geçimi Romanya'daki Büyükelçi Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından karşılanarak, hiçbir siyasi faaliyette bulunmadan tecrit edilmiş durumda Bükreş'te ikamet etmekte idi.²

1940 yılı içinde Paris'te Mehdiyev'in de iştirak ettiği Kafkas Konfederasyonu Şurası toplantıları yapıldı. 22 Mayıs 1940'ta Mehdiyev, Said Şamil'le birlikte bazı görüşmeler için Londra'da bulunuyordu. 10 Mayıs 1940 Almanlar batıya yönelerek müttefiklere saldırarak, 14 Haziran'da Paris'e girdiler. Mir Yakup Mehdiyev kuvvetle muhtemel İngiltere'den Fransa'ya dönmeyerek, belki Said Şamil'le beraber Türkiye'ye gelmiş olmalıdır. Elinde yurt dışına çıkarken hükümetinin verdiği pasaport bulunuyordu. Türkiye'ye ne zaman ve hangi güzergahı kullanarak geldiği hususunda kesin bilgi bulunmamaktadır. Ayaz İshaki, kızına bir mektubunda Mehdiyev'in Paris'te Hotel Cereces'te kaldığını yazıyor (28, s. 204). Herhalde müstakil daire kiralamadan bu otelde pansiyoner olarak uzun yıllar kalmış olmalıdır.

² Resulzade'nin, savaşın başlamasıyla İsviçre'ye nakledilen Polonya'nın Pilsudski Fonunun mali desteği ile geçimini sağladığı yönünde bir kayıt daha bulunuyor: Giorgi Mamulia, Ramiz Abutalibov, s.384.

TÜRKİYE'DEKİ HAYATI

Batıda ve doğuda geniş toprakları işgal eden ve gücünün zirvesinde bulunan Almanya'da eski Moskova sefiri Kont Schulenburg siyasi muhacirlerden istifade ederek ülkenin doğu siyasetinde etkili olmaya çalışıyordu. Yetkililerin bilgisi dahilinde 1942 Nisan ayında Fransa, İtalya ve Balkanlar, Türkiye ve İsviçre'de yaşayan birkaç düzine muhacire Berlin'de görüşmelerde bulunmak üzere davetiye gönderdi (24, s. 68). Romanya'da bulunan Resulzade, Türkiye'den Mehdiyev, Mustafa Vekilli, Hüsrev Sultanov davetiye aldılar (5, s. 382). Haziran 1942'de bu şahıslar Berlin'deki Adlon otelinde toplandılar (5, s.384). Mühlen'de Mehdiyev'in adına rastlanmıyor. Karşılıklı görüşmelerden sonra teşkil edilen Azerbaycan Milli Komitesi'nin başkanı Resulzade, üyeleri Mehdiyev, Vekilli ve Hüsrev Sultanov olmuştu (5, s.387). Resulzade, Komite başkanı olarak Berlin'de kalmış, diğer üyeler gibi Mehdiyev de Türkiye'de yaşamıştır. Alman makamlarıyla önemli konularda anlaşamayan Resulzade'nin, muhaliflerinin de artması ve güçlenmeleri sonucu 5 Ağustos 1943'te istifa ederek başkanlıktan ayrıldığına göre Mehdiyev'in de görevi sona ermiş olmalıdır. Mehdiyev'in siyasi muhacir olarak Avrupa'daki faaliyeti noktalanmış oluyordu.

Mehdiyev'in Türkiye hayatı ile görebildiğimiz ilk kayıt, onun gibi II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Polonya'dan Romanya üzerinden Türkiye'ye gelerek İstanbul'da yaşamakta olan yakın dostu, Promete önderlerinden İdil Ural Türklerinin lideri Ayaz İshaki'nin Ankara Etnografya Müzesi Müdürü olan hemşehrisi Hamit Zübeyr Koşay'a yazdığı 5.12.1946 tarihli mektupta bulunmaktadır. İshaki, Bahriye Mektebi'ndeki Rusça derslerini okutmak isteyen Mehdiyev'in evrakının Bahriye Müsteşarlığı'nca Fransa'nın Montpellier Üniversitesinde yaptığı hukuk doktorası diplomasının denkliğinin yapılmak üzere gönderildiği Maarif Vekaleti'ndeki işlemlerin çabuklaştırılmasını Koşay'dan talep etmiştir (28, s.76-77). Bu işlemin olumlu neticelenip Mir Yakup Beyin İstanbul Harp Akademisi'nde Rusça öğretmenliğine

başladığı ve keyfinin yerinde olduğu İshaki'nin, DTCF öğretim üyesi kızı Saadet Çağatay'a yazdığı 26.12.1947 tarihli mektubunda her daim verdiği haberler arasında geçmektedir (28, s.110). İshaki, sonraki bir mektubunda Mehdiyev'in çevrede Rusça dersleri verdiğini de belirtmiştir (28, s. 112). İkisi de bekar olan eski dostların İstanbul'da sık sık birlikte olduğu Tuzla içmelerine gittikleri İshaki'nin kızına yazdığı haberlerde geçiyor (28, s.139).

Mehdiyev'in Türkiye'deki hayatı hakkında bazı bilgiler hemşehrisi, mücadele ve siyaset arkadaşı Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun kızı Nazan Ölçer'in babası hakkındaki bir yazısında bulunmaktadır. Uzun yıllar İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü görevinde bulunan Ölçer'in ailesi, babası ve siyasi muhacirler hakkında görebildiğimiz ilk yazısındaki önemli bilgiler bulunuyor. Evlerinde her hafta cuma günleri akşam yemeği için büyük bir sofraya kurulduğuna ve menüde daima pilav yer aldığını, farklı misafirler arasında iki kişinin değişmediğini hatırlıyor. Ailenin bir parçası olan bu iki yaşlı misafirin Azerbaycanlı Mir Yakup Bey ile Kazanlı Ayaz İshaki'nin en erken gelen ve en son ayrılanlar olduğunu belirtiyor. Pansiyonda kaldıklarını hatırladığı bu iki yaşlı dost için hafta içi evde yemek yapıldığını, reçel kaynatılarak kaldıkları yere götürüldüğünü kaydediyor (20, s.43-44). Mir Yakup Bey aileye o kadar yakın olmuş ki Caferoğlu'nun eşi Suzan Hanımın¹ İzmir'e oturan ailesinin yanına bir iki haftalığına misafir gitmiş (28, s.142). İshaki, 1949'da Tıp Fakültesi hastanesinde yatığında bir gece Mir Yakup Bey, Sadri Maksudi, Osman Kocaoğlu ziyaretine gelmişlerdir (28, s.167). Kızına yazdığı mektupta, Mir Yakup Beyin üç dört haftadır bir yatıp bir kalktığını, kalp rahatsızlığı çektiğini ve tansiyonunun

¹ Suzan Batman, Caferoğlu'nun öğrencisidir. Özel Alman Lisesi ve bazı özel yüksek okullarda edebiyat öğretmeni yapmıştır. 1952'de eşinden boşanarak Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi Prof. Dr. Burhanettin Batman ile evlenmiştir. Kardeşi Yüksek Mimar Yegan Berktaş, 1951-1952 yıllarında Türkiye Komünist Partisi davasında yargılanarak ceza alan hukukçu, mütercim Erdoğan Berktaş ile evlenmiştir. Prof. Dr. Halil Berktaş bu çiftin çocuklarıdır. Suzan Batman 1968'de vefat etmiştir.

yükseldiğini bildiriyor (28, s.186). Hayatının son günlerinde astumdan dolayı kısa sürelerle yatmış, yataкта yattıkla kalmayarak nefes alamadığı için boğulur gibi olup, beş gün at gibi ayak üstü durmuş, çok ıstırap çekmiştir (28, s.208). İshaki, Saadet Çağatay'a yazdığı 19.11.1949 tarihli mektubunda, Mir Yakup Beyin ölümü hakkında Resulzade'ye, sorduğu suallerine tafsilatlı mektup gönderdiğini belirtiyor (28, s.209). Kış şartları, haberleşme güçlüğü ve herşeyin başında ekonomik imkansızlıklar yüzünden Resulzade'nin, geçmişi uzun yıllara dayanan mücadele arkadaşının cenaze merasimine katılmadığından ölümü hakkında İshaki'den geniş bilgi istemiş olmalıdır.

Mir Yakup Mehdiyev'in vefat tarihi kaynaklarda farklı verilmiştir. Vefatından sonra dostlarının verdikleri ilandaki bilgilerle aydınlığa kavuşmuştur: 'Milli Azərbaycan Cumhuriyeti'nin Avrupa müesseli, İstanbul Harp Akademisi Rusça öğretmeni, Heybeli Yüksek Deniz Okulu İktisat Profesörü, Hukuk Doktoru Mir Yakup Mehtier 7.11.1949 sabahı sekte-i kalpten Rahmet-i Rahmana kavuşmuştur. Cenazesi bugün 8.11.1949 tarihinde öğle namazını müteakip Teşvikiye Camiinde cenaze namazı edildikten sonra Feriköy Mezarlığı'nda defnedilecektir. Mevlam Rahmet eyleye' (11, s.3).

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası ve Topçubaşı hakkındaki bir çalışmada vefat tarihi 1952 olarak gösterilmiştir (1, s.177). Azerbaycanlı bir araştırmacı da aynı tarihi vermiştir (12, s.154). Odlar Yurdu'nun Rusça olan ilk baskısında da vefat tarihi 1952 olarak belirtilmiştir (30, s.556).

Bu ilandan bazı bilgiler öğreniyoruz. Mir Yakup Bey, en yüksek seviyedeki askeri okulda göreve tayin edildiğine göre Türk vatandaşlığına geçmiş olmalıdır. Bu görüşü destekleyen ikinci husus ismi soyadını yasaya uygun olarak küçük bir değişiklik ile devam ettirmesidir. İshaki, kızına yazdığı mektupta 17 Aralık 1949'da Mir Yakup Bey için mevlit okutacaklarını, onun evrakını Ahmet Caferoğlu'nun muhafaza altına aldığını, çantasından 30 tane 1 liralık Türk, İngiliz, Fransız altınları çıktığını, bunların hükümete kalacağını, bu haberleri görürse

Resulzade'ye söylemesini belirtmiştir. İshaki'nin mektupta verdiği havadislerden Mir Yakup Beyin biyografisi hakkında önemli olan kayıt, vefat ettiği zaman nişanlı olmasıdır. Nişanlısı o sırada geçkin bir bayanla evlenen Türkistanlı Prof. Dr. Ahmet Can Okay'ın eşine göre daha ileri yaştadır (28, s.210).

SİYASİ MUHACERETLE İLİŞKİLERİ

Siyasi muhacir olarak değişik ülkelerde yaşayan siyasi önderler hakkında son yıllarda önemli araştırmalar neşredilmektedir. Uzun süreli bir çalışma sonucunda bazı eksikleri olmakla birlikte Ayaz İshaki'nin külliyyatı tamamlanmıştır. Toplu eserlerinin bir cildi mektuplara ayrılmıştır. Mir Yakup Beyin İshaki ile mektuplaşması bulunmuyor. Kazakistan'da da Mustafa Çokayoğlu'nun toplu olarak neşredilen eserlerinin ikinci cildi mektupları ihtiva etmektedir. Mir Yakup Beyle aynı şehirde – Paris'te ikamet ettikleri için aralarında yazışma olmamıştır. Çokayoğlu'un Paris'te ve başka ülkelerde oturan Azerbaycanlılardan Resulzade, Mustafa Vekilli, Ali Merdan Topçubaşı, Abbas Atamalıbeyov, Ali Azertekin ile mektuplaşması bulunmaktadır (29).

Mir Yakup Bey hakkında matbuat ve araştırmaların dışındaki kayıtlar çevresiyle yaptığı yazışmalar ile dostlarının kendisini bahseden satırlardır. II.Dünya Savaşı'nın başlarında Türkiye'ye geldiğinde kenarda kalmadan siyasi ortamın elverdiği ölçüde milli meselelerle ilgilendiğine dair kayıtlar bulunuyor. Tek parti döneminin CHP'li Türkçülerinden Dr. İbrahim Rebi Barkın savaş öncesinde farklı tarihlerde iki defa Afganistan'da görev yaptığından Türk dünyasının vaziyetini iyi biliyor ve bu çevre ile meşgul olanlarla işbirliği yapıyordu (23, s.41-49). Yakın dostu Cafer Seydahmet Kırmir ile bu hususta fikir alışverişinde bulunuyordu. Kırmir'in yönlendirmesiyle Mehdiyev, Said Şamil ve yanında bulunan diğer zevat ile Ankara'da ikamet eden Barkın'ı ziyaret etmiş, görüşme yapmışlardır. Görüşmenin ipuçları ve safahatı Barkın'ın Kırmir'e yazdığı 12.2.1942 tarihli mektupta bulunuyor. Mehdiyev'in kendisi veya beraber olduğu kişi veya kişiler emniyetçe bilinen ve göz önünde bulunması

gerekenlerden olmalı ki görüşmenin izlendiği hissettirilmştir. İlk görüşme misafirlerin kaldığı otele yapılmıştır. İkinci görüşme Barkın'ın evinde gruba bir milletvekilinin iştiraki ile olmuştur. Bu kişinin ismi zikredilmemiştir. 1942 başında Almanların savaşta başarılı olacakları, Sovyetlerin yenilerek dağılıcağı düşünülerek Türk dünyasının geleceği üzerinde tartışılıyordu. Barkın ve misafirleri bu konular üzerinde fikir teatisinde bulunmuş olmalıdırlar.

KİTAPLARI VE MAKALELERİ

Kitapları

1- Mir Yagoub Mir Aziz Oglı, *Le Regime des Soviets, Ses Origines – Sa Constitution* (Sovyetler Rejimi, Kaynaklar ve Mahiyet), Paris, 1926.

2- Mir Yagub, *Beynelmîlel Siyasette Petrol*, İstanbul, 1928, Orhaniye Matbaası, Milli Azərbaycan Neşriyatı: sayı 9 (Osmanlıca).

Eserdeki makaleler daha önce *Azeri Türk* dergisinde neşredilmiştir. Esere Mehmet Emin Resulzade 'Bir iki söz' başlıklı bir önsöz yazmıştır. 'Mir'in *Azeri Türk* dergisinde bu mevzu üzerinde intişar eden makaleleri bütün Azerbaycanlılar arasında derin bir alaka uyandırdığı gibi, Türkiye ile İran matbuatında dahi inkaslara mazhar oldu' ifadesiyle çalışmayı takdir ederken küçük adıyla hitap ederek farklı siyasi partilere mensubiyetlerine rağmen dostluklarının ölçüsünü göstermiştir. Eser önce Fransızcaya daha sonra Çinceye tercüme edilerek basılmıştır. Çinceye tercümesi N.Mahundao tarafından yapılarak Nankin şehrinde Çan Kay Şek'in başyazarı olduğu Santral dergisinde tefrika halinde neşredilmiştir. (*Bildiriş*, sayı 26, 29.1.1931, s. 4).

3- Mir-Yacoub, Docteur et Droit, *Le Probleme du Caucase*, Paris, 1933, Librairie Orientale et Americaine.

4- Д-р Мир Якуб, *Международное положение и национальная проблема в СССР*. Издание «Прометей», Париж, 1934. (D-р Mir Yakub, Uluslararası Durum ve SSCB'de Milli Problem)¹

¹ Mir Yakub'un bazı eserlerinin künyelerinin tespitindeki yardımlarından dolayı Ramiz Abutalıbov ile Giorgi Mamulia'ya müteşekkirim.

5- Д-р Мир Якуб, *Европа и политическое положение в Азии*. Издание «Прометей». Париж, 1934. (D-р Mir Yakub, Avrupa ve Asya'da Siyasal Durum), Paris 1936.

Makaleleri

1- Mir Yakup Mehdiyev, İdareye Mektup, Yeni Kafkasya, Yıl 3, Sayı 11, 14 Nisan 1926, s.16.

2- Mir, Beynelmîlel Siyasette Petrol-1, Azeri Türk, Sayı 14, 15 Ağustos 1928, s.3-5.

3- Mir, Beynelmîlel Siyasette Petrol -2, Azeri Türk, Sayı 15, 1 Eylül 1928, s.6-9.

4- Mir, Beynelmîlel Siyasette Petrol, Cenova Kongresinde Azerbaycan-2, Azeri Türk, Sayı 17, 1 Ekim 1928, s.3-4.

5- Mir, Beynelmîlel Siyasette Petrol, Cenova Kongresinde Azerbaycan-3, Azeri Türk, Sayı 18, 15 Ekim 1928, s.5-8.

6- Mir, Beynelmîlel Siyasette Petrol, Lahey Konferansında Azerbaycan-1, Azeri Türk, Sayı 19, 1 Kasım 1928, s.2-5.

7- Mir, Beynelmîlel Siyasette Petrol, Lahey Konferansında Azerbaycan-2, Azeri Türk, Sayı 20, 15 Kasım 1928, s.9-11.

8- Mir, Autourdu Petrole Azerbaidjanien, Promethee, Sayı 24, Kasım 1928, s.3-8.

9- Mir, Autourdu Petrole Azerbaidjanien, Promethee, Sayı 25, Aralık 1928, s.23-25.

10- M.Y., Le Bolchevisme et le peuple Turk, Promethee, Sayı 28, Mart 1929, s.25-28.²

11- Mir, Les Bolcheviks et le droitdespeuples, Promethee, Sayı 30, Mayıs 1929, s.24-27.

12- Mir, Azerbaidjan Le 28 Mai, Promethee, Sayı 31, Haziran 1929, s.3-5.

13- M.Y., La Renaissance culturelle des Turks Azerbaidjaniens, Promethee, Sayı 31, Haziran 1929, s.21-23.

14- M.Y., L'Azerbaidjan el Les emigrantsrusses, Promethee, Sayı 33, Ağustos 1929, s.14-16.

15- Mir, LaTourquie et les Bolcheviks, Promethee, Sayı 33, Ağustos 1929, s.16-19.

² M.Y. müstearının, ele aldığı konulara yatkınlığı sebebiyle Mir Yakub'a ait olduğunu düşünüyoruz.

- 16- ***, Le Naphte Azerbaïdjanion et les bolcheviks, Promethee, Sayı 34, Eylül 1929, s.3-4.¹
- 17- Mir, Les Bolcheviks et la Turquie, Promethee, Sayı 34, Eylül 1929, s.9-11.
- 18- Mir, L'Angleterre nouvelle et L'Egypte, Promethee, Sayı 35, Ekim 1929, s.12-16.
- 19- Mir, L'invasion de L'Azerbaïdjan par le Barbaros, Promethee, Sayı 36, Kasım 1929, s.9-12.
- 20- Mir, La Lutte du peuple Azerbaïdjanien pour son existence, Promethee, Sayı 37, Aralık 1929, s.2-5.
- 21- Mir, Büyük Tehlike Karşısında, OdluYurt, Sayı 11, Ocak 1930, s.438-441.
- 22- Mir, L'Insurrection des Paysans d'Azerbaïdjan, Promethee, Sayı 40, Mart 1930, s.3-5.
- 23- M., En crımee, Promethee, Sayı 41, Nisan 1930, s.27-29.²
- 24- Mir, L'activite des partisons en Azerbaïdjan, Promethee, Sayı 42, Mayıs 1930, s.16-12.
- 25- Mir, Une dategorieu sepour L'Azerbaïdjan, Promethee, Sayı 43, Haziran 1930, s.3-5.
- 26- Mir, La vaque des refugies Azerbaïdjanies, Promethee, Sayı 44, Temmuz 1930, s.6-8.
- 27- Mir, La nouvelle de la Politique Turque, Promethee, Sayı 46, Eylül 1930, s.1-3.
- 28- Mir, Les Nuages sur la Mernoire, Promethee, Sayı 47, Ekim 1930, s.5-6.
- 29- Mir, La Bolchevisme en Perse, Promethee, Sayı 48, Kasım 1930, s.2-3.
- 30- Mir, La Perse et la Caucase, Promethee, Sayı 52, Mart 1931, s.1-2.
- 31- Mir, Leurope et la Turquie, Promethee, Sayı 53, Nisan 1931, s.1-2.
- 32- Mir, Menace de Dumping sovietique, Promethee, Sayı 54, Mayıs 1931, s.1-3.
- 33- M., Au Turkıstan, Promethee, Sayı 54, Mayıs 1931, s.19-21.

- 34- M. En Azerbaïdjan, Promethee, Sayı 55, Haziran 1931, s.14-15.
- 35- Mir, Le dumping sovietique, Promethee, Sayı 56, Temmuz 1931, s.1-3.
- 36- Mir, Le 'pocte' avecles soviets, Promethee, Sayı 58, Eylül 1931, s.1-3.
- 37- Mir, Perspectives financieres sovietiques, Promethee, Sayı 61, Aralık 1931, s.4-7.
- 38- Dr. Mir Yakup, Sovyet Maliyesinin Menaziri, İstiklâl, Sayı 1, 10.1.1932, s.2-3.
- 39- Dr. Mir Yakup, Sovyetler ve Uzak Şark Meselesi, İstiklâl, Sayı 4, 20 Şubat 1932, s.2.
- 40- Dr. Mir Yakup, Sovyet Dempoingi, İstiklâl, Sayı 5, 10 Mart 1932, s.3-4.
- 41- Mir Yakup, La Conception de L'ıdee Nationale, Promethee, Sayı 64, Mart 1932, s.10-15.
- 42- Mir Yakup, Les Mouve monts Natinaux Dans. L'ancien Empire Russe, Promethee, Sayı 65, Ağustos 1932, s.11-14.
- 43- Mir Yakup, LaTurquie et Leurope, Promethee, Sayı 66, Mayıs 1932, s.6-7.
- 44- Dr. Mir Yakup, Türkiye ve Avrupa, Yaş Türkıstan, Sayı 30, Mayıs 1932, s.28-30.
- 45- Mir Yakup, La Confederation du Caucase, Promethee, Sayı 69, Ağustos 1932, s.6-7.
- 46- Dr. Mir Yakup, Kafkasya Konfederasyonu, İstiklâl, Sayı 17, 1-15 Ekim 1932, s.2.
- 47- Mir Yakup, La Probleme de Caucase, Promethee, Sayı 71, Ekim 1932, s.4-7.
- 48- Dr. Mir Yakup, Milli Hareket ve Milliyet Meselesi, İstiklâl, Sayı 18, Kasım 1932, s.2-3.
- 40- Dr. Mir Yakup, Les Truts petrolieus el Les Soviets, Promethee, Sayı 72, Kasım 1932, s.4-5.
- 50- M.Y., La Reconnaissance de L'ındepsn dance des Republiques du Caucase, Promethee, Sayı 72, Kasım 1932, s.6-10.
- 51- Dr. Mir Yakup, Milli Hareket ve Milliyet Meselesi, İstiklâl, Sayı 20, Aralık 1932, s.2-3.
- 52- M.Y., Les pactes a avec Les Soviets, Promethee, Sayı 73, Aralık 1932, s.1-4.

¹ *** imzalı yazının muhtevası bakımından Mir Yakub'a ait olduğunu düşünüyoruz.

² M. müstearının Mir Yakub'a ait olduğunu düşünüyoruz.

- 53- Mir Yakup, La Conference de San Remo et Les Republiques du Caucase, Promete, Sayı73, Aralık 1932, s.11-14.
- 54- Mir, Sovyet Misakları, İstiklâl, Sayı 22, Aralık 1932, s.2-3.
- 55- Dr. Mir Yakup, Milli Hareket ve Milliyet Meselesi, İstiklâl, Sayı 25, Ocak 1933, s.2-3.
- 56- Mir Yakup, Une Mise Aupoint, Promethee, Sayı 74, Ocak 1933, s.7.
- 57- Dr. Mir Yakup, Milli Hareket ve Milliyet Meselesi, İstiklâl, Sayı 28, Mart 1933, s.2-3.
- 58- Dr. Mir Yakup, Milli Hareket ve Milliyet Meselesi, İstiklâl, Sayı 29, Mart 1933, s.2-3.
- 59- Mir, La question Armenienne, Promethee, Sayı 76, Mart 1933, s.4-7.
- 60- Dr. Mir Yakup, Milli Hareket ve Milliyet Meselesi, İstiklâl, Sayı 31, Nisan 1933, s.2-3.
- 61- Dr. Mir Yakup, Le Bolchevisme est un phenomene Russe, Promethee, Sayı 77, Nisan 1933, s.7-11.
- 62- Dr. Mir Yakup, Kafkasya Cumhuriyetleri İstiklalinin Devletlerce Tanınması, İstiklâl, Sayı 35, Mayıs 1933, s.5,8.
- 63- Mir, L'industrie de naphteau Caucase, Promethee, Sayı 78, Mayıs 1933, s.21-22.
- 64- Dr. Mir Yakup, Las ituation exterieure de L'umon Sovietique, Promethee, Sayı 79, Haziran 1933, s.11-13.
- 65- Dr. Mir Yakup, Milli Hareket ve Milliyetler Meselesi, İstiklâl, Sayı 38, Temmuz 1933, s.2-3.
- 66- Dr. Mir Yakup, Milli Hareket ve Milliyetler Meselesi, İstiklâl, Sayı 42, Eylül 1933, s.2-3.
- 67- Mir Yakup, Postesavecles Soviets, Promethee, Sayı 82, Eylül 1933, s.1-4.
- 68- Dr. Mir Yakup, Türkiye Cumhuriyetinin On Yıllığı, İstiklâl, Sayı 45, Ekim 1933, s.2.
- 69- Mir Yakup, Le X anniversaire de la Republique Turque, Promethee, Sayı 83, Ekim 1933, s.7-9.
- 70- Mir Yakup, İdel – Oural. M.G.Ishakiy, Promethee, Sayı 83, Ekim 1933, s.29.
- 71- Dr. Mir Yakup, Sovyetlerle Askeri İttifak mı?, İstiklâl, Sayı 46, Kasım 1933, s.2.

- 72- Dr. Mir Yakup, Alliance avecles Soviets, Promethee, Sayı 84, Kasım 1933, s.13-15.
- 73- Dr. Mir Yakup, Danger du guerre, Promethee, Sayı 85, Aralık 1933, s.10-12.
- 75- M., L'amitie-turco-sovietique, Promethee, Sayı 85, Aralık 1933, s.23-24.
- 76- Dr. Mir Yakup, Beynelmilel Vaz'iyet ve Sovyet İttihadında Milletler Meselesi, İstiklâl, Sayı 53, Şubat 1934, s.2-3.
- 77- Dr. Mir Yakup, La Sitvation internationale et la Problem De Nationalites en union Sovietique, Promethee, Sayı 87, Şubat 1934, s.1-20. (27 Ocak 1934 tarihinde Sosyete Savan salonunda verdiği konferansın metnidir).
- 78- Dr. Mir Yakup, Beynelmilel Vaz'iyet ve Sovyet İttihadında Milletler Meselesi, İstiklâl, Sayı 54, Mart 1934, s.2-4.
- 79- Dr. Mir Yakup, Varlığımız İstiklal, İstikbalimiz Kafkasya Konfederasyonu, İstiklâl, Sayı 64, Ağustos 1934, s.3.
- 80- Dr. Mir Yakup, Sovyetler İttihadı ve Milletler Cemiyeti, İstiklâl, Sayı 65, Eylül 1934, s.1, 4.
- 81- Dr. Mir Yakup, Beynelmilel Kurtuluş Tarihinde Birleşik Amerika Cumhuriyetleri, Kurtuluş, Sayı 1, Kasım 1934, s. 6-10.
- 82- Dr. Mir Yakup, Topçibaşı Ali Merdan Bey, Kurtuluş, Sayı 2, Aralık 1934, s.55-57.
- 83- Dr. Mir Yakup, Le separatisme de Cosaque, Promethee, Sayı 106, Aralık 1935, s.9-10.
- 84- Dr. Mir Yakup, Atatürk, La Revue de Promethee, yıl 11, Sayı 1, Şubat 1939, s.52-57.
- 85- Dr. Mir Yacoub, Le Caucase et Les Evenements Actuels, La Revue De Promethee, yıl 3, Sayı 7, Aralık 1939, s.7-9.

Mir Yakub Beyin Cafer Seydahmet Kırımer'e Bir Mektubu*

"26.11.[19]36

Azizim Cafer Bey

Mektubunuzu aldım, candan teşekkür ederim. Poze ettiğiniz meseleler interesandır. Şöbeler hususunda ma'taşuf Sizin fikrinize şerik

*İmlasına dokunulmamıştır.

değiliz. Siz merkezîyet, ben ve arkadaşlarım ise edem-i merkezîyet taraftarıyız, çünkü şöbeler kurulduğu muntakaların ayrı ayrı hususîyetleri vardır ki onları nazara almak mecburiyetindedir. Eger bir yerde Ukraynalılar ekseriyeti teşkil eder ve kendi hususîyetlerine uykun bir şekilde idare ederlerse, diğer yerlerde ve Türklerin ekseriyeti teşkil ettikleri yerlerde Türk ruhuna uykun ve Türk ruhu ile canlanmış bir teşkilatın kurulub da müsteğil idaresine ne mümâneet var? Niçin diğer milletler oraya hakim olsunlar?

Pariste 'Dostluk Cemiyetine' gelince: bu geçen iyulda Reis mes'elemizi müzakireye koymak istedi, fakat ben mani oldum, çünkü mes'ele Kafkas cephesinde hell olunmamıştı. Düşünceme göre diğer Kafkas milletlerinin de fikrini öğrenmek ve sailerini kazanmağa mecburdük. Biliyorsunuz ki mes'eleyi keçirtmek için reylerin hepsini kazanmak lazımdı. Şimdi vaz'iyet bambaşkadır; burada Pr. teşkilatı kurmak baresinde teşebbüs olunmuşdur. Bu gün kafalar onunla meşguldür. Gelen hafta Kafkaslılar yeni teşkilatın 'statut' ile meşgul olacaktı ve neticeyi Size yazaram. Her halde bir şeyi bilmelisiniz ki bizler fikirlerimizde o kadar da serbest değiliz – konfederasyon paktı möcibince Kafkaslılar yekrey ve yekvüücad hareket etmege mecburdurlar. Şimdi bizim vaz'iyetimizin ne kadar 'delikatnı' olduğunu tasavvur edebilirsiniz.

Mektubunuzda vazifa ve farzlarımı gösteriyorsunuz. Teşekkür ederim, amma vazifalarımı göstermekle beraber hakkımın tesbitine de müsaide vermenizi rica ederem. Biliyorsunuz ki – amma hakk vermiyorsunuz – her zaman, her yerde ister Size, ister Ayaz Bey kardaşımıza karşı hüürmetle davranmış ve her ikinizi yükseltmekde milletimiz için bir manfa'at görmüşem. Şimdi mes'eleten beni ister 'Emel', ister 'Yeni Milli Yol' – 'Azerbaycanlı Mir Yakub' diye yazdıkdı Azerbaycan, Kırım ve diğer Türk elleri için ne manfa'at gördüler? Niçin birisini (hem de o birisini ki sizlere karşı daima küstahcasına davranmış) semalere kadar yükseldib de o birisini hiçe vuruyorlar? Eceba ben buna sezavar ve bermütadim? Böyle nazik ve bühranlı anlarımızda beni niçin tahkir ediyorlar?

Eceba 'Azerbaycanlı Mir Yakub' bir titir bulamazdılar? Niçin Ayaz Beyin ve Cafer Beyin yazdığı kitablarna alakadar olan, candan ve semimi yazılar yazan Mir Yakubun broşürüne bir iki kelme 'recens' yazılmadı? Belki geçen zamanlarda ne Mir Yakub ve ne de arkadaşları bu boşluğu ne hiss eder ne de gördüler. Vaz'iyetimizin nazik zamanlarında bu boşluğu kendi aleyhimize bir hakaret görüyoruz. Hiç bir mantık, hiçbir sıcak söz eksini bize isbat edemez. Burada, tabii, bir siyaset görüyoruz. Buna da haklıyız. Alman ve Macaristan gazetelerini ve çok büyük beynelmil makamlarda duran siyasi simalardan yazılar gördükde ve hem cephedaşlarımızın stikutundan elbette mu'tasır olmağa hezaran-hezaran haklıyız. Eger biz de yazılarımızda Ayaz ve Cafer Beyler baresinde 'Kırmı Cafer Bey', 'Kazanlı Ayaz Bey' diye yazsa idik elbette dostlarımızı rencide etmiş olurdu ve bizlerden incinmeğe onların hakkı olurdu.

Baki Henife Hanımı ve Sizi candan selamlar ve sağlık ve selametinizi dilerim kardaşım efendim.

Mir Yakub”.

Kaynaklar:

1. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası. II cild. Bakı, 2005.
2. Göyüşov A. Azərbaycanda İttihadçılıq. Bakı, 1997.
3. Həsənli C. Tarixi şəxsiyyətin tarixi. Əlimərdan bəy Topçubaşov. Bakı, 2013.
4. Həsənov C. Azərbaycan beynəlxalq müsəbətələr sistemində (1918-1920). Bakı, 1993.
5. Mamuliyeva G., Abutalıbov R. Odlar Yurdu azadlıq və müstəqillik uğrunda mübarizədə. Azərbaycan mühacirətinin siyasi tarixi (1920-1945). Bakı, 2015.
6. Tahirzadə Ə., Tahirli O. Azərbaycan Cümhuriyyəti tələbələri. Tarixi Arayış. Bəlgələr. Yaşamlar. Bakı, 2016.3-
7. Azərbaycan İsyənləri Münasebetilə Cemiyet-i Akvama Bir Muhtıra, OdluYurt, Sayı 20, Eylül 1930.

8. Azərbaycan'ın Milletlər Cemiyetine Mü-racaatı, Odlu Yurt, Sayı 8, Ekim 1929.

9. Azərbaycanlı, Paris Kolonisi Arasında, Kurtuluş, Sayı 4, Şubat 1935.

10. Bir Muhtıra, OdluYurt, Sayı 21, Ekim 1930.

11. Hürriyyət, 8.11.1949.

12. İmanov V. Ali Merdan Topçubaşı (1865-1934). Lider Bir Aydın ve Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Temsili, Boğaziçi Üniversitesi yayını, İstanbul, 2003.

13. İstiklal, sayı 3, 1 Şubat 1932.

14. İstiklal, sayı 50, Ocak 1934.

15. Kurtuluş, Sayı 7- 8, Mayıs- Haziran 1935.

16. Kurtuluş, Sayı 12, Ekim 1935.

17. Kurtuluş, Sayı 18, Nisan 1936.

18. M. Aydın Turan, Promete Hareketinde Kuzey Kafkasya Mültecileri, Kuzey Kafkasya Dağlıları Halk Partisi-I (1926-1940), Tarih ve Toplum, Sayı 161, Mayıs 1997.

19. Mehmetzade M. B. Milli Azərbaycan Hareketi, Ankara, 1991.

20. Ölçer N. Babam Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'nun Anısı'na, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Sayı 173, Ocak 2015.

21. Özcan Ö. Promete Vesikaları, Emel'imiz Kırım, Sayı 36- 40, 2002.

22. Özcan Ö. Sovyet Mahkumu Türklerin Muhaceretteki Mücadelelerinden Bir Safha: Türk İleri Cephesi, TürkYurdu, Sayı 187, Mart 2003.

23. Özcan Ö. Türkçülük Tarihinden İsimler: Dr. İbrahim Rebi Barkın, Türk Yurdu, Sayı 193, Eylül 2003.

24. Patrik von zur Mühlen, Gamalhaç ile Kızılyıldız Arasında. İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyet Doğu Halkları'nın Milliyetçiliği, Ankara, 1984.

25. 'Said Şamil'den Muhaceretteki Kuzey Kafkaslıların Esir Vatanın Kurtuluşuyla İlgili Mücadelelerine Işık Tutan Tarihî Bir Mektup', Birleşik Kafkasya, Sayı 3, Haziran-Temmuz-Ağustos 1995.

26. Şahin E., Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918), Ankara, 2002.

27. Yeni Kafkasya, Sayı 11, 14. Nisan 1926, s.16. Bu bilgiyi Yavuz Akpınar'a borçluyum.

28. Gayaz İshakiy, Eserler, Hatlar hem Avtobiografik Yazmalar, cilt 14, Kazan, 2013. (tatar dilinde).

29. Mustafa Şokay, Şıgarmalarının Tolik Jinacı, On İkinci Tom, Almatı, 2014 (kazak dilinde).

30. Мамулия Г., Абуталыбов Р. Страна Огней в борьбе за свободу и независимость. Политическая история азербайджанской эмиграции (1920-1945 гг.), Париж-Баку, 2014 (rus dilinde).

31. Un Appel Azerbaïdjanien a la S.D.N., MirYakub, A.Atamalibeyov, Promethee, Sayı 47, Ekim 1930 (fransız dilinde).

Summary

Ömer Özcan

Mir Yakup Mehdiyev: one of the political leaders of Azerbaijan

Keywords: *Mir Yakup Mehdiyev, Azerbaijan, Paris Peace Conference, Azerbaijan National Center, Promete, Istanbul*

Mir Yakup Mehdiyev, a politician of the Republic of Azerbaijan, spent great effort to establish the organizational committee of the Muslim Federation in Russia in 1917. He was a representative of the three member board, which would perform the peace negotiations in Turkey on behalf of Ittihat (Union) Party.

Mehdiyev was also assigned at the Peace Committee of Azerbaijan which was sent to Paris Peace Conference. The committee was admitted by the President Wilson of the US on May 28, 1919. On January 11, 1920, the Peace Conference recognized the de-facto independence of Azerbaijan and Georgia.

He left the Committee for 4 years after becoming ill and became a member of the editorial board of Promete. He served at the Azerbaijan National Center in 1927. He acted independently at both the Committee and the National Center without the influence of anybody else. He acted as the deputy head of the Committee during the sickness of Topçubaşı.

The letter dated 1946 sent by Ayaz Ishaki to Zübeyr Koşay, Director of the Ethnography Museum, provided the first records on his new life in Turkey after he left London in 1940, where he was with Said Şamil, following the occupation of France.

Mehdiyev worked as a Russian instructor at the War Academy in Istanbul. Date of his death reached the light by the death notice arranged by his friends.

The article also provides information regarding his books.

Резюме

Омар Озджан

Мир Ягуб Мехтиев: один из политических лидеров Azerbaijan

Ключевые слова: *Мир Ягуб Мехтиев, Azerbaijan, Парижская мирная конференция, Azerbaijanский Национальный Центр, Прометей, Стамбул*

Один из политических деятелей Azerbaijanской Республик – Мир Ягуб Мехтиев принимал активное участие в формировании организационного комитета Союза мусульман России в 1917 г. Являясь представителем партии «Иттихад» в мусульманской фракции Закавказского сейма, он был одним из трех членов делегации, которая вела мирные переговоры с Турцией.

М.Я.Мехтиев входил также в состав азербайджанской делегации на Парижской мирной конференции. Делегация была принята 28 мая 1919 г. президентом США Вильсоном, а 11 января 1920 г. мирная конференция признала де-факто независимость Azerbaijan и Грузии.

В связи с болезнью М.Я.Мехтиев отошел от деятельности делегации, входил в редакционную коллегию журнала «Прометей», а с 1927 г. – в Azerbaijanский национальный центр.

В статье представлена обширная информация о деятельности М.Я.Мехтиева в эмиграции, а также о трудах, вышедших из-под его пера.

Miryaqub Mehdiyev

Paris Sühl heyətinin üzvləri (soldan):
Məhəmməd Məhərrəmov, Miryaqub Mehdiyev, Əlimərdan bəy Topçubaşov. Paris